

УДК: 159.9.072.43

Кокун О. М.,

член-кореспондент НАПН України,
доктор психологічних наук, професор,
заступник директора з
науково-інноваційної роботи,
Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України
E-mail: kokun@ukr.net

Кравченко Д. Г.,

кандидат філософських наук,
директор Києво-Печерського ліцею,
№ 171 «Лідер»
E-mail: adm@leader.kiev.ua

Панасенко Н. М.,

кандидат психологічних наук,
доцент, старший науковий
співробітник лабораторії
вікової психофізіології,
Інститут психології
імені Г. С. Костюка НАПН України
E-mail: n_panasenko@i.ua

ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ВЧИТЕЛЯ

Об'єктивні тенденції соціального розвитку зумовляють суттєве підвищення уваги до проблеми особистісного самоздійснення. Її недостатнє розуміння визначає необхідність відповідного теоретичного обґрунтування та емпіричного дослідження. У статті викладені результати емпіричних досліджень, спрямованих на визначення чинників професійного самоздійснення вчителя.

Встановлено, що до найбільш виражених загальних чинників професійного самоздійснення вчителів можна віднести: рівні їхньої зацікавленості у професійній діяльності та задоволеності від неї, рівень внутрішньої професійної мотивації, здатність до швидкого встановлення контактів з іншими людьми та стан здоров'я. В якості відносно «помірних» чинників можна назвати здатність спонтанно і безпосередньо виражати

свої почуття та постійну роботу над підвищенням власного професійного рівня.

Найбільш вираженим чинником внутрішньопрофесійного самоздійснення вчителів є здатність поділяти цінності, властиві особистості, що самоактуалізується. Також до основних чинників цієї складової професійного самоздійснення, що не були названі вище, можна віднести: професійну самоефективність, здатність віддавати собі звіт у своїх потребах і почуттях, гнучкість поведінки, рівні задоволеності власними професійними досягненнями та можливості розкриття здібностей в професійній діяльності.

Зовнішньопрофесійне самоздійснення найбільшою мірою зумовлюється рівнем задоволеності професійними досягненнями та професійним рівнем. Також до його специфічних чинників, відносяться: прагнення до набуття знань про навколишній світ, задоволеність професією і рівень професійного менталітету та ідентифікації з професійним співтовариством.

Ключові слова: самоздійснення, професійне самоздійснення, професійне становлення, чинники самоздійснення, вчителі.

Постановка проблеми. Бурхливі зміни, зумовлені науково-технічним прогресом та глобалізаційними тенденціями, закономірно змінюють внутрішню сутність діяльності фахівців багатьох професій. Особливого значення сучасних реаліях набувають питання професійної самостійності, автономії, саморозвитку, самоорганізації, самореалізації, самовтілення тощо у співвідношенні із ширшим онтологічним контекстом. Вказані особистісно-професійні явища складають зміст феномену професійного самоздійснення, яке є однією із найважливіших складових, а для більшості людей – й основною формою особистісного самоздійснення. Особливої актуальності проблема самоздійснення набуває для фахівців професій, від яких залежить майбутнє суспільства, таких, зокрема, як вчителі [5–7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Величезні можливості для розвитку людини та її реалізації в різних галузях діяльності, що пропонуються сучасним суспільством, одночасно ставлять її і перед необхідністю постійного вибору, необхідністю приймати рішення в складних ситуаціях, перед проблемою пошуку свого місця в житті і пошуку стратегій здійснення себе. Ефективне вирішення цих питань безпосередньо пов'язане з самою особистістю, з реалізацією нею потенційних можливостей, з визначенням своїх бажань, з ресурсним потенціалом, що забезпечує процес самоздійснення [1]. Яке, власне, й вважається одним з найвищих життєвих завдань людини в онтогенезі [2].

Сучасні науковці вказують, що недостатня вивченість проблеми самоздійснення зумовлює актуальність вивчення питань взаємозв'язку способів самоздійснення з віковими та особистісними особливостями людини, ролі мотиваційно-сміслових, особистісних, біографічних чинників самоздійснення в контексті вікового розвитку, особливостей індивідуально-типологічних варіантів самоздійснення [4].

Важливість подібних досліджень зумовлена постійним прискоренням науково-технічного прогресу та характерними для сучасного етапу розвитку світового суспільства швидкими економічними, соціальними та духовними перетвореннями. Подібні дослідження мають допомогти створити для фахівців різних професій стійкі смисложиттєві орієнтири у мінливому світі та знайти особистісний сенс професійної самореалізації [8].

Один із провідних дослідників проблеми самоздійснення А. Gewirth досить стисло визначає його як переведення у дійсність найглибших бажань людини або найгідніших здібностей. Автор зазначає, що пошук гідного людського життя є пошуком самоздійснення [9].

Особистісне самоздійснення розуміється як свідомий саморозвиток людини, в процесі якого розкриваються її потенційні можливості у різних життєвих сферах, результатом чого є постійне досягнення особистісно та соціально значущих ефектів, формування власного «простору життя». *Професійне самоздійснення* є однією із найважливіших форм життєвого самоздійснення, що характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця у обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням його професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями [8].

Професійне самоздійснення може відбуватися у двох *формах*:

- зовнішньо-професійна (досягнення значущих здобутків у різних аспектах професійної діяльності);
- внутрішньо-професійна (професійне самовдосконалення, спрямоване на підвищення професійної компетентності та розвиток професійно-важливих якостей).

Мета статті. Статтю присвячено аналізу чинників професійного самоздійснення вчителя.

Виклад основного матеріалу. *Вибірка:* 107 вчителів (89 жінок, 18 чоловіків) середніх загальноосвітніх навчальних закладів декількох регіонів України – учасників Всеукраїнського експерименту «Психолого-педагогічні засади інноваційних технологій розвитку особистості»: Києво-Печерського ліцею № 171 «Лідер» (37 вчителів), Дніпропетровського обласного ліцею-інтернату (9 вчителів), Львівського фізико-математичного ліцею

(20 вчителів), Долинської гімназії № 1 (27 вчителів), Комарівського навчально-виховного об'єднання (14 вчителів).

Дослідницький інструментарій: опитувальник професійного самоздійснення [8], опитувальник для визначення етапів та чинників професійного становлення фахівців [3] та шість психодіагностичних методик (Самоактуалізаційний тест Е. Шострома – САТ, «Мотивація професійної діяльності» (методика К. Замфір у модифікації А. Реана), Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема, Методика «Вивчення задоволеності своєю професією та роботою», Методика виявлення «Комунікативних та організаційних здібностей» – КОЗ-2, Модифікація опитувальника на професійне «вигорання» та деформацію – МВІ). Визначення чинників професійного самоздійснення засновувалося на використанні лінійного регресійного аналізу (метод Stepwise).

Як показав аналіз отриманих результатів, і показники використаних методик, і показники опитувальника для визначення етапів та чинників професійного становлення фахівців, виявилися достатньо інформативними щодо зумовлення професійного самоздійснення вчителя. Тому ми нижче проаналізуємо регресійні моделі, для кожного з трьох узагальнених показників Опитувальника професійного самоздійснення фахівців, побудовані як з використанням лише показників психодіагностичних методик, так і з використанням показників психодіагностичних методик та опитувальника.

У п'яти регресійних моделях предикації показників «загального рівня професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик (таблиця 1) ми бачимо, що найвищу прогностичну силу із коефіцієнтом множинної кореляції ($R = 0,37$) та кількістю поясненої дисперсії ($R^2 = 0,14$) має показник «ступеню задоволеності своєю професією і роботою».

2) в цій та наступних таблицях: R – коефіцієнт множинної кореляції, R^2 – кількість поясненої дисперсії.

Другим за рівнем прогностичності став показник шкали «внутрішньої професійної мотивації» (разом з попереднім показником R досягає значення 0,46; $R^2 = 0,21$). Це, зокрема, свідчить про неможливість такого особистісно-професійного феномену вчителів як професійне самоздійснення й без внутрішньої мотивації – мотивації, пов'язаної не з зовнішніми обставинами, а зумовлюваної самим змістом діяльності й вираженою в почутті власної компетенції, впевненості в своїх силах і намірах, задоволеністю результатами своєї праці.

Також «загальне» професійне самоздійснення вчителів, як ми бачимо, зумовлюється й показниками таких трьох шкал САТ як: «контактність» (характеризує здатність до швидкого встановлення глибоких

Таблиця 1

Регресійні моделі предикації «загального рівня професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик

Модель	R	R ²
1	0,37	0,14
2	0,46	0,21
3	0,51	0,26
4	0,55	0,30
5	0,60	0,35

Предиктори: 1) «ступінь задоволеності своєю професією і роботою»;
2) № 1 та «внутрішня професійна мотивація»;
3) № 1–2 та «контактність»;
4) № 1–3 та «спонтанність»;
5) № 1–4 та «ціннісні орієнтації».

Примітки: 1) показник № 1 отримано за методикою «Вивчення задоволеності своєю професією та роботою»; № 2 – за методикою «Мотивація професійної діяльності»; № 3 – 5 – за Самоактуалізаційним тестом;

Таблиця 2

Регресійні моделі предикації «загального рівня професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик та опитувальника

Модель	R	R ²
1	0,41	0,16
2	0,52	0,27
3	0,57	0,33
4	0,61	0,38
5	0,66	0,43

Предиктори: 1) зацікавленість у професійній діяльності;
2) № 1 та стан здоров'я;
3) № 1–2 та «контактність»;
4) № 1–3 та «ступінь задоволеності своєю професією і роботою»;
5) № 1–4 та робота над підвищенням власного професійного рівня.

Примітки: показники № 1, 2, 5 отримано за Опитувальником для визначення етапів та чинників професійного становлення фахівців; № 3 – за Самоактуалізаційним тестом; № 4 – за методикою «Вивчення задоволеності своєю професією та роботою».

і тісних емоційно забарвлених контактів з людьми), «спонтанність» (здатність спонтанно і безпосередньо виражати свої почуття) та «ціннісних орієнтацій» (здатність людини поділяти цінності, властиві особистості, що самоактуалізується). З цими всіма показниками інформативність регресійної моделі загалом досягає достатньо високого рівня ($R = 0,60$; $R^2 = 0,35$).

Далі розглянемо регресійні моделі предикації показників «загального рівня професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик та опитувальника (таблиця 2).

В них найбільш інформативним став показник «зацікавленості у професійній діяльності» ($R = 0,41$; $R^2 = 0,16$). Далі йде показник самооцінки стану здоров'я. До них також ввійшли показники «контактності», «ступеня задоволеності своєю професією і роботою» та «роботи над підвищенням власного професійного рівня». І, у даному випадку (з трьома показниками опитувальника і двома показниками психодіагностичних методик), інформативність моделей підвищилася (до $R = 0,66$; $R^2 = 0,43$), порівняно з наведеними в табл. 1, де використовувалися лише показники методик без оптувальника.

Перейдемо до розгляду регресійних моделей предикації двох показників, які складають «загальний рівень професійного самоздійснення». Моделі для «рівня внутрішньо професійного самоздійснення» та показників психодіагностичних методик подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Регресійні моделі предикації «рівня внутрішньо професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик

Модель	R	R ²
1	0,44	0,19
2	0,50	0,25
3	0,56	0,31
4	0,60	0,36
5	0,64	0,41

- Предиктори: 1) «ціннісні орієнтації»
2) № 1 та «самоефективність»
3) № 1–2 та «сензитивність»;
4) № 1–3 та «контактність»;
5) № 1–4 та «гнучкість поведінки».

Примітки: показники № 1,3–5 отримано за Самоактуалізаційним тестом; № 2 отримано за шкалою самоофективності.

У цих моделях на перше за інформативністю місце виходить показник шкали САТ «ціннісні орієнтації» ($R = 0,44$; $R^2 = 0,19$), який у першому випадку (табл. 1) ввійшов лише п'ятим показником. Це, ми вважаємо, є досить логічним адже здатність людини поділяти цінності, властиві особистості, що самоактуалізується, вочевидь, є найбільш характерним саме для внутрішньо професійного самоздійснення. Далі йде показник «самоєфективності» – впевненості (переконання) людини щодо її потенційної здатності організувати та здійснити власну діяльність, необхідну для досягнення певної мети, а також його всебічна здатність до інтеграції власних когнітивних, соціальних та поведінкових компонентів задля здійснення цілеспрямованої та результативної професійної діяльності.

Окрім того, як ми бачимо, рівень внутрішньо професійного самоздійснення у вчителів зумовлюється й такими показниками САТ, як «сензитивність» (визначає, якою мірою людина віддає собі звіт у своїх потребах і почуттях, наскільки добре відчуває і рефлексує їх), «контактність» та «гнучкість поведінки» (визначає ступінь гнучкості суб'єкта в реалізації своїх цінностей, взаємодії з оточуючими людьми, здатність швидко і адекватно реагувати на мінливу ситуацію). Ці моделі, побудовані, як і перші, лише на основі показників психодіагностичних методик, є порівняно з нею дещо більш інформативними ($R = 0,64$; $R^2 = 0,41$). Також слід визначити, що лише показники двох шкал САТ – «ціннісних орієнтацій» та «контактності» ввійшли до обох моделей.

Наступна група з дев'яти регресійних моделей – предикації показників «рівня внутрішньо професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик та опитувальника, виявилася найбільш інформативною ($R = 0,74$; $R^2 = 0,55$) серед шести груп моделей, що нами аналізуються (таблиця 4).

В ній, як і у попередній, знову на першому місці виявився показник «ціннісних орієнтацій». Крім нього, ввійшло ще вісім показників («задоволеність професійними досягненнями», «розкриття здібностей», «самоєфективність», «контактність», «сензитивність», «гнучкість поведінки», «прийняття агресії» та «досягнення професійних цілей»).

Найменш інформативними ($R = 0,38$; $R^2 = 0,15$) стали моделі предикації «рівня зовнішньо професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик (таблиця 5), до яких ввійшли показники задоволеності професією та «внутрішньої професійної мотивації».

Регресійні моделі предикації «рівня зовнішньо професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик та опитувальника (таблиця 6) стали істотно більш інформативними, ніж попередні ($R = 0,57$; $R^2 = 0,32$). До них ввійшов лише один психодіагностичний

Таблиця 4

Регресійні моделі предикації «рівня внутрішньо-професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик та опитувальника

Модель	R	R ²
1	0,42	0,18
2	0,55	0,30
3	0,61	0,38
4	0,64	0,41
5	0,67	0,45
6	0,70	0,48
7	0,72	0,52
8	0,74	0,55
9	0,76	0,58

- Предиктори: 1) «ціннісні орієнтації»;
2) № 1 та задоволеність професійними досягненнями
3) № 1–2 та розкриття здібностей;
4) № 1–3 та самоефективність;
5) № 1–4 та «контактність»;
6) № 1–5 та «сензитивність»;
7) № 1–6 та «гнучкість поведінки»;
8) № 1–7 та досягнення професійних цілей;
9) № 1–8 та «прийняття агресії»

Примітки: показники № 1, 5–7, 9 отримано за Самоактуалізаційним тестом; № 2, 3, 8 отримано за Опитувальником для визначення етапів та чинників професійного становлення фахівців; № 4 отримано за шкалою самоефективності.

Таблиця 5

Регресійні моделі предикації «рівня зовнішньо-професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик

Модель	R	R ²
1	0,31	0,10
2	0,38	0,15

- Предиктори: 1) задоволеність професією;
2) № 1 та внутрішня мотивація.

Примітки: показник № 1 отримано за методикою «Вивчення задоволеності своєю професією та роботою»; № 2 – за методикою «Мотивація професійної діяльності».

Таблиця 6

Регресійні моделі предикації «рівня зовнішньо-професійного самоздійснення» показниками психодіагностичних методик та опитувальника

Модель	R	R ²
1	0,34	0,11
2	0,43	0,18
3	0,47	0,22
4	0,51	0,26
5	0,54	0,29
6	0,57	0,32

- Предиктори: 1) задоволеність професійними досягненнями;
2) № 1 та задоволеністю професійним рівнем;
3) № 1–2 та «пізнавальні потреби»;
4) № 1–3 та розкриття здібностей;
5) № 1–4 та задоволеність професією;
6) № 1–5 та рівень професійного менталітету та ідентифікації з професійним співтовариством.

Примітки: показники № 1, 2, 4, 6 отримано за Опитувальником для визначення етапів та чинників професійного становлення фахівців; № 3 отримано за Самоактуалізаційним тестом; № 5 отримано за методикою «Вивчення задоволеності своєю професією та роботою».

показник (шкала САТ «пізнавальні потреби», яка визначає ступінь вираженості у суб'єкта прагнення до розширення власних знань про навколишній світ) і п'ять показників опитувальника («задоволеність професійними досягненнями», «задоволеність професійним рівнем», «розкриття здібностей», «задоволеність професією» і «рівень професійного менталітету та ідентифікації з професійним співтовариством»).

Висновки. Згідно з отриманими результатами, до найбільш виражених загальних чинників професійного самоздійснення вчителів можна віднести: зацікавленість та задоволеність професійною діяльністю, внутрішню професійну мотивацію, здатність до швидкого встановлення контактів з іншими людьми та стан здоров'я. В якості відносно «помірних» чинників можна назвати здатність спонтанно і безпосередньо виражати свої почуття та постійну роботу над підвищенням власного професійного рівня.

Найбільш вираженим чинником внутрішньо професійного самоздійснення вчителів є здатність поділяти цінності, властиві особистості, що самоактуалізується. Також до основних чинників цієї складової професійного самоздійснення, що не були названі вище, можна віднести: професійну самоефективність, здатність віддавати собі звіт у своїх потребах і почуттях, гнучкість поведінки, рівні задоволеності власними професійними досягненнями та можливості розкриття здібностей в професійній діяльності.

Зовнішньо професійне самоздійснення найбільшою мірою зумовлюється задоволеністю професійними досягненнями та професійним рівнем. Також до його специфічних чинників відносяться: прагнення до розширення власних знань про навколишній світ, задоволеність професією, рівень професійного менталітету та ідентифікації з професійним співтовариством.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці, на основі отриманих результатів, практичних технологічних підходів, спрямованих на сприяння самоздійсненню вчителів.

Список використаних джерел

1. Алонцева А. И. Самоосуществление личности в юношеском возрасте / А. И. Алонцева // Вектор науки ТГУ. – 2011. – № 3 (6). – С. 23–25.
2. Большакова А. М. Особистісна реалізованість людини в онтогенезі: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / А. М. Большакова. – Запоріжжя, 2011. – 36 с.
3. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія / О. М. Кокун. – К.: ДП «Інформ. – аналіт. агенство», 2012. – 200 с.
4. Лукина Е. А. Особенности самоосуществления человека в разные периоды взрослости: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.13 / Е. А. Лукина. – СПб., 2006. – 258 с.
5. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К.: ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
6. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі: монографія / за ред. С. Д. Максименка. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 400 с.
7. Психологічний супровід як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів: методичний посібник / Д. Г. Кравченко, О. М. Кокун, Н. М. Панасенко [та ін.]; [за ред. С. Д. Максименка]. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2015. – 106 с.
8. Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення особистості: монографія [Електронний ресурс] / О. М. Кокун, В. В. Клименко, О. М. Корніяка, О. Р. Малхазов [та ін.]; [за ред. О. М. Кокуна]. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 297 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/10038/>.
9. Gwirth A. Self-Fulfillment / A. Gwirth. – Princeton, NJ.: Princeton University Press, 2009. – 235 p.

References transliterated

1. Alontseva A. I. Samoosushchestvlenie lichnosti v iunosheskom vozraste / A. I. Alontseva // Vektor nauki TGU. – 2011. – № 3 (6). – S. 23–25.
2. Boljshakova A. M. Osobystisna realizovanistj ljudyny v ontoghenezi: avtoref. dys. ... d-ra psykhol. nauk: 19.00.07 / A. M. Boljshakova. – Zaporizhzhja, 2011. – 36 s.
3. Kokun O. M. Psykholohija profesijnogho stanovlennja suchasnogho fakhivcja: monohrafija / O. M. Kokun. – K.: DP «Inform. – analit. aghenstvo», 2012. – 200 s.
4. Lukina E. A. Osobennosti samoosushchestvleniia cheloveka v raznye periody vzroslosti: dis. ... kand. psikhol. nauk: 19.00.13 / E. A. Lukina. – SPb., 2006. – 258 s.
5. Maksymenko S. D. Gheneza zdijsnennja osobystosti / S. D. Maksymenko. – K.: TOV «KMM», 2006. – 240 s.
6. Psykholohichni chynnyky samodeterminaciji osobystosti v osvittjnomu prostori: monohrafija / za red. S. D. Maksymenka. – Kirovohrad: Imeks-LTD, 2013. – 400 s.
7. Psykholohichnyj suprovid jak zasib aktyvizaciji piznavalnoji dijalnosti uchniv: metodychnyj posibnyk / D. Gh. Kravchenko, O. M. Kokun, N. M. Panasenko [ta in.]; [za red. S. D. Maksymenka]. – K.: DP «Informacijno-analitychne aghenstvo», 2015. – 106 s.
8. Psykhofiziologichni zakonirnosti profesijnogho samozdijsnennja osobystosti: monohrafija [Elektronnyj resurs] / O. M. Kokun, V. V. Klymenko, O. M. Kornijaka, O. R. Malkhazov [ta in.]; [za red. O. M. Kokuna]. – K.: Pedagoghichna dumka, 2015. – 297 s. – Rezhym dostupu: <http://lib.iitta.gov.ua/10038/>.
9. Gewirth A. Self-Fulfillment / A. Gewirth. – Princeton, NJ.: Princeton University Press, 2009. – 235 p.

Abstract

Kokun O. M.,

Corresponding Member of NAES of Ukraine,
Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Deputy Director, G. S. Kostiuk Institute of
Psychology of NAES of Ukraine
E-mail: kokun@ukr.net

Kravchenko D. G.,

Candidate of Philosophical Sciences,
Director, Kyiv-Pechersky Lyceum № 171 «Leader»
E-mail: adm@leader.kiev.ua

Panasenko N. M.,

PhD (Candidate of Psychological Sciences),
Docent, Senior researcher,
Age and Psychophysiology Laboratory,
G. S. Kostiuk Institute of Psychology
of NAES of Ukraine
E-mail: n_panasenko@i.ua

FACTORS OF TEACHERS' PROFESSIONAL SELF-FULFILLMENT

Objective trends of society development encourage substantially increased attention to the problem of person's self-fulfillment. Its insufficient understanding determines the necessity of its theoretical justification as well as empirical study. The article presents the results of the empirical research aimed at determining teachers' professional self-fulfillment factors.

It shows that the most manifesting general factors of teachers' self-fulfillment are: interest in their own careers and satisfaction with them, internal professional motivation, the ability to establish quickly contact with other people and health. Relatively «moderate» factors include the ability to express their feelings spontaneously and directly and constant improvement of their own professional skills.

The most pronounced factor of internal professional self-fulfillment is the ability to accept the values inherent to a self-realizing person. Also, the most important factors of this part of professional self-realization are: professional self-efficiency, awareness of own needs and feelings, behavioral flexibility, satisfaction with own professional achievements and opportunities to reveal own capabilities in professional activities.

External professional self-fulfillment is predetermined, to the greatest extent, by satisfaction with own professional achievements and own professional level. Also, its specific factors are: the desire to acquire knowledge about the world around, satisfaction with profession, professional mentality and identification with the professional community.

Key words: *self-fulfillment, professional self-fulfillment, professional development, factors of self-fulfillment, teachers.*

Отримано – 6 травня 2018

Рецензовано – 14 травня 2018

Прийнято – 24 червня 2018

Received – June 6, 2018

Revision – June 14, 2018

Accepted – June 24, 2018